

Personalități remarcabile ale arhitecturii din Republica Moldova. Etti-Roza Spirer: 125 ani de la naștere

Aniversarea celor 125 de ani de la nașterea arhitectei Etti-Roza Spirer (16 aprilie 1900–30 martie 1990) a reprezentat un prilej deosebit pentru un moment de reflecție cu privire la perenitatea valorilor identitare proprii proiectelor sale arhitecturale. Spațiu pentru un dialog deschis a fost oferit de Institutul Patrimoniului Cultural. Masa rotundă, organizată în luna martie a anului curent, a reunit arhitecți, urbanisti și specialiști în domeniul patrimoniului cultural pentru a omagia devotamentul față de meseria de arhitect, demonstrat de reprezentanta sexului frumos care a declanșat afirmarea femeilor în domeniul arhitecturii la noi în țară. În cadrul mesei rotunde participanții la eveniment și-au prezentat punctul de vedere, opiniile și ideile prin comunicări cu un bogat material factologic, pentru determinarea tabloului real al proceselor din perioada postbelică și influenței arhitecților asupra acestuia.

În comunicările prezentate de m. c. al AȘM, dr. hab. Mariana Șlapac, dr. Alla Ceastina, dr. Alina Ostapov, dr. Alexandru Cocetov, dr. Sergiu Tronciu etc. au fost elucidate diferite etape ale

creației arhitectei, fiind analizate procedee compoziționale și stilistice ale clădirilor proiectate de autoare. La Masa rotundă au fost remarcate o serie de detalii care au completat portretul protagonistei, iar în aducerile aminte au actualizat evenimente culturale memorabile din trecut cu o semnificație aparte pentru istoria culturii noastre.

Etti-Roza Spirer în stânga lui Alexei Șciusev

Secolul al XX-lea nu ne oferă publicații despre Etti-Roza Spirer. Primele studii ale istoricilor și specialiștilor în domeniul artelor și arhitecturii ce se referă la evenimentele care marchează viața și activitatea arhitectei, apar în primele decenii ale secolului al XXI-lea. E de menționat că atât biografia, cât și opera arhitectei Etti-Roza Spirer este prezentată fragmentar în diverse lucrări.

Etti-Roza Spirer (rus.: Розалия Людвиговна Спиер) s-a născut la 16 aprilie 1900, în orașul Galați, județul Covurlui, din România, într-o familie cu origini evreiești, fiind una dintre cei cinci copii ai lui Ludvig și Betti Spirer (până la căsătorie: Ghelbert). După absolvirea Școlii Superioare de Arhitectură din București și obținerea Diplomei de Arhitect (1925), Etti-Roza Spirer își începe cariera profesională la birourile particulare de arhitectură din capitală. Lucrează doi ani cu Van Saanen Algi, autorul mai multor proiecte importante, publice și private, mai ales în București; apoi încă un an – cu arhitectul Cristofi Cerchez, considerat și creatorul stilului propriu neoromânesc de la începutul secolului al XX-lea. În perioada 1931–1939 își desfășoară activitatea în cadrul Serviciului tehnic al Primăriei orașului Bălți, avansând, prin Decret Regal, din gradul de Arhitect

Ordinar, clasa a III-a, până la Arhitect Ordinar, clasa a II-a. Pentru aportul în domeniul educației, privind implementarea proiectelor de construcție și de renovare a școlilor bălțene, Etti-Roza Ludvig Spirer, a fost decorată, în 1936, cu medalia „Răsplata muncii pentru construcțiuni școlare, clasa I”. Printre edificiile proiectate de arhitectă se numără clădirile Liceului industrial de fete (1933), Liceului teoretic de băieți „Ion Creangă” (1936) și Liceului de fete „Domnița Ileana” (1936). În afară de instituțiile de învățământ, s-au păstrat și clădirile administrative modificate în perioada interbelică: Primăria și Prefectura orașului Bălți (1934). Etti-Roza Spirer a fost implicată într-o serie de proiecte din județul Bălți, fiind considerată una dintre cele mai prolifiche în acest domeniu și apreciată prin probitatea ei profesională.

Reconstrucția casei Cătarji-Bodescu pentru sediul Prefecturii județului Bălți (1934)

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial arhitecta a fost evacuată în regiunea Saratov, Rusia, iar mai apoi în orașul Fergana, Uzbekistan. Din 1944, se stabilește la Chișinău, fiind angajată la un birou de proiectare pentru infrastructura de transport, unde se ocupa de proiectarea stațiilor de cale ferată din Uniunea Sovietică. Revenirea lui Alexei Șciusev la Chișinău, în 1945, a fost semnificativă pentru Etti-Roza Spirer, proiectele căreia, privind reconstrucția clădirilor în capitală, aveau un aviz favorabil din partea distinsului arhitect.

Perioada postbelică a fost fructuoasă pentru Etti-Roza Spirer. Astfel, în anii 1945–1955, au fost remodelate mai multe clădiri, dintre care fostul hotel „Suisse” (1946), Palatul Culturii, cinematograful „Odeon” (1946), Administrația funciară (1948) și Liceul pentru băieți nr. 3 (1952).

Etti-Roza Spirer activează până la vârsta de 72 de ani, ultimele decenii până la pensionare, demonstrându-și profesionismul în cadrul Departamentului de Arhitectură și Construcție al

Institutului de Proiectare Moldghiprostroi (rus.: Молдгипрострой), avansând în funcția de arhitect principal de proiecte. A încetat din viață în martie 1990.

Printre primele publicații despre Etti-Roza Spirer sunt cele ale istoricului literar Vasile Malanețchi „Orașul adolescenței lui Bogdan Petriceicu Hasdeu” (2005), ale Directorului Muzeului de istorie și etnografie din Bălți, Ludmila Dobrogean, „În memoria arhitectei Etti-Roza Spirer” (2008) și ale savantului Gheorghe Baciu „Orașul Bălți și oamenii lui” (2010). Câteva articole, semnate de dr. Tamara Nesterov, elucidează creația arhitecților în perioada interbelică și postbelică la Chișinău, inclusiv a arhitectei Etti-Roza Spirer: „Arhitectura perioadei interbelice din Chișinău în căutarea identității artistice” (2016), „Arhitectura din perioada postbelică a Moldovei sovietice” (2016) și „Monumentele de arhitectură din Chișinău – între autenticitate și improvizare postbelică” (2018).

Lucrarea „Arhitectura din perioada postbelică a Moldovei sovietice” conține, probabil, cea mai amplă informație despre proiectele realizate de arhitectă. Evidențierea muncii arhitecților pentru restabilirea orașului Chișinău, după cel de-al Doilea Război Mondial, prin multiple exemple ale lucrărilor de reconstrucție, este făcută de autoare cu deosebită atenție. Sunt remarcate schimbările apărute în arhitectura edificiilor urbei: clădirea fostei Administrații guberniale (str. M. Kogălniceanu, 63), a azilului principesei E. Veazemschi pentru sediul Consiliului de Miniștri (str. A. Mateevici, nr. 87), a Gimnaziului nr. 3 pentru Institutul Agricol (str. A. Mateevici, 111). Din schimbările majore efectuate de Etti-Roza Spirer sunt scoase în evidență completările pe verticală cu un etaj, exemplificate prin cazurile remodelării fostului sediu al Administrației financiare, ajustat pentru Comisariatul popular al Afacerilor Externe (bd. Ștefan cel Mare, nr. 168), și a fostei case a lui Monastârschi, cunoscută mai mult ca „Hotelul Suisse” (bd. Ștefan cel Mare, nr. 144). O persoană neinițiată nici nu era în stare să perceapă diferența dintre clădirile ce-au existat cândva și cele refăcute de arhitectă. Deși activitatea de proiectare, subordonată deciziilor politice ale statului, limita creativitatea arhitecților în perioada postbelică, se putea observa cu câtă iscusință și pricepere a fost făcută modificarea arhitecturii istorice.

Membriu corespondent al AȘM, dr. hab. Mariana Șlapac evidențiază aportul arhitectei Etti-Roza Spirer în domeniul arhitecturii în lucra-

rea „Contribuția femeilor arhitecte la dezvoltarea arhitectural-urbanistică a Chișinăului” (2022), în care realizările ei din perioada interbelică, precum și de după întoarcerea din Asia Centrală în Chișinău, sunt prezentate consecutiv, facilitând sistematizarea și generalizarea materialului. O ulterioară lucrare, bazată pe repere cronologice, ilustrează portretul de creație al arhitectei – „Arhitecta Etti-Roza Spirer: portret de creație” (2024).

Dr. Alina Ostapov își elaborează teza de doctorat „Politica de stat în urbanismul și arhitectura Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești în perioada (1944–1955)”, bazându-se pe dosarele fondurilor Agenției Naționale a Arhivelor, care elucidează activitatea de proiectare a arhitecților din perioada vizată, inclusiv a Etti-Rozei Spirer. Autoarea atrage atenția la realizarea albumelor cu proiecte tip la care a participat arhitecta.

Ana Molcosean abordează tematica respectivă în comunicarea din cadrul Conferinței Științifice „Istorie. Arheologie. Muzeologie”, organizată de Muzeul Național de Istorie a Moldovei în octombrie 2023 și publicată în 2024. Studiul elucidează activitatea profesională a arhitectei în

anii 1931–1939, în orașul Bălți, și remarcă efortul enorm din spatele succesului, reușind să pună în valoare corelația dintre acestea, afirmându-se drept o personalitate polivalentă.

Pe fundalul cercetărilor recente și al unui interes crescut față de arhitecta Etti-Roza Spirer și asupra celor mai reprezentative realizări ale acesteia, participanții la Masa rotundă au susținut în unanimitate propunerea m. c. al AȘM, dr. hab. Mariana Șlapac de a înființa la Chișinău o placă comemorativă în memoria primei femei arhitecte din Basarabia, care a contribuit la modernizarea și reconstruirea capitalei într-o perioadă de transformări semnificative. Totodată, participanții au luat decizia de a-i susține pe bălțeni în inițiativa pentru a aduce la bun sfârșit decizia adoptată de Consiliul Municipal Bălți, în decembrie 2022, de a denumi tronsonul de stradă dintre str. Ștefan cel Mare și str. Independenței – *Bulevardul Etti-Roza Spirer*.

*Aurelia TRIFAN,
doctor în arhitectură,
Institutul Patrimoniului Cultural*